

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

2014 yılı ilk çeyreğine ilişkin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) verilerine göre iktisadi faaliyet Nisan Enflasyon Raporu'nda ortaya koyulan görünümle uyumlu gerçekleşmiş ve yıllık bazda yüzde 4,3 oranında artış kaydetmiştir. 2014 yılı ilk çeyreğinde, özel kesim talebindeki zayıf seyrin, kamu talebi ile telafi edilmesi neticesinde nihai yurt içi talep yatay bir seyir izlemiştir. Altın ihracatının da etkisiyle mal ve hizmet ihracatı güçlü bir artış kaydederken, mal ve hizmet ithalatı dönemlik bazda gerilemiştir. Böylelikle, talep bileşenlerinde dengelenme süreci devam etmiştir.

2014 yılının ikinci çeyreğine ilişkin veriler iktisadi faaliyette bir ivmelenmeye işaret etmemektedir. Üretim tarafından değerlendirildiğinde, sanayi üretim endeksi Nisan-Mayıs döneminde bir önceki çeyrek ortalamasına yakın bir görünüm çizmektedir. Harcama tarafına ilişkin veriler, finansal koşullardaki ve güven endekslerindeki toparlanmayla birlikte özel kesim talebindeki gerilemenin özellikle tüketim taraflı olarak durduğuna işaret etmektedir. Böylelikle, yılın ilk yarısında yurt içi talep zayıf bir seyir izlemiş olacaktır.

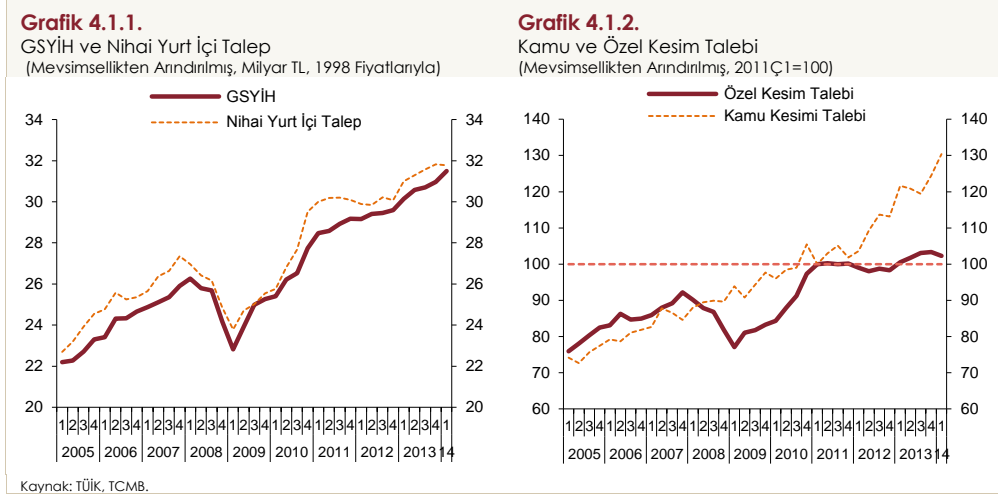
Dış talebe ilişkin göstergeler, ihracatta yukarı yönlü ana eğilimin yılın ikinci çeyreğinde de devam ettiğine ve büyümeyi desteklediğine işaret etmektedir. İthalat talebinde ilk çeyrekte gözlenen düşüşün yurt içi talepteki düşüşün duraklamasıyla birlikte ikinci çeyrekte yavaşladığı gözlenmektedir. Bu çerçevede, talep bileşenleri arasında görülen dengelenmenin ikinci çeyrekte de devam ettiği ve cari işlemler açığının dönemlik bazda bir miktar daha kapanacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, Irak'taki jeopolitik gelişmeler ihracatın büyümeye ve cari açığı kapatmaya dönük katkısı açısından aşağı yönlü bir risk unsuru oluşturmaktadır.

Özetle, yılın ilk yarısında yurt içi belirsizlikler ve finansal koşullardaki sıkılaştırmalar nedeniyle zayıf seyreden yurt içi talebin, yılın ikinci yarısında finansal koşulların daha az sıkı konuma gelmesinin etkisiyle kademeli ve ılımlı bir toparlanma eğilimine girmesi beklenmektedir. Diğer taraftan, reel kurdaki değer kaybının gecikmeli etkilerinin görülmesi ve anket göstergelerinin işaret ettiği küresel ekonomideki toparlanma ile birlikte ihracatın önümüzdeki dönemde de büyümeye katkı vermeye devam etmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, küresel ekonomideki toparlanmanın gücü, küresel para politikaları ve jeopolitik gelişmelere ilişkin devam eden belirsizlikler büyüme üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır.

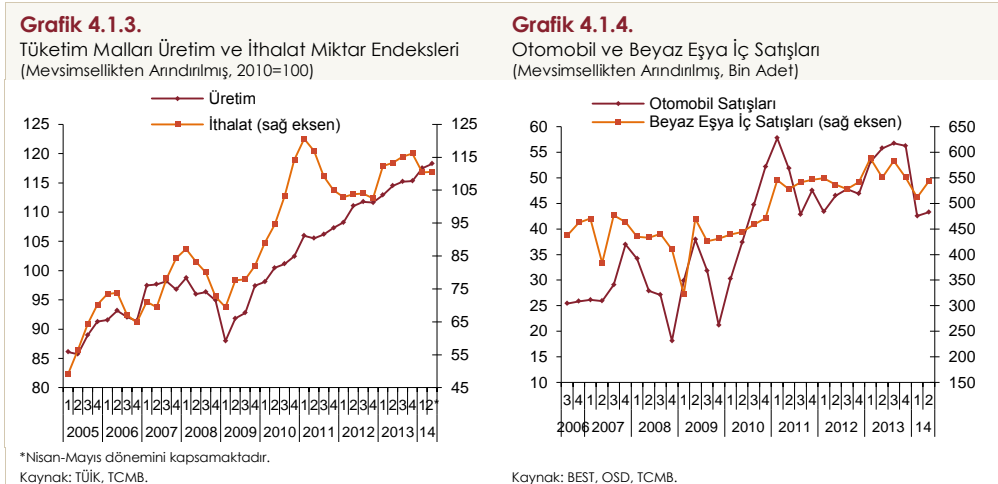
4.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Gelişmeleri ve İç Talep

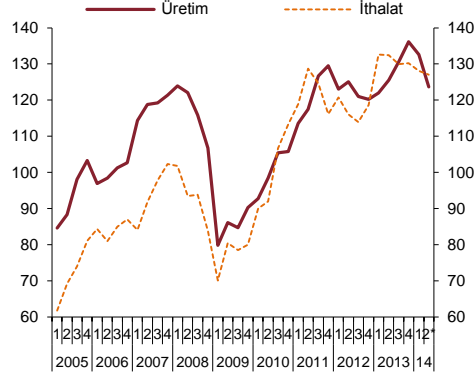
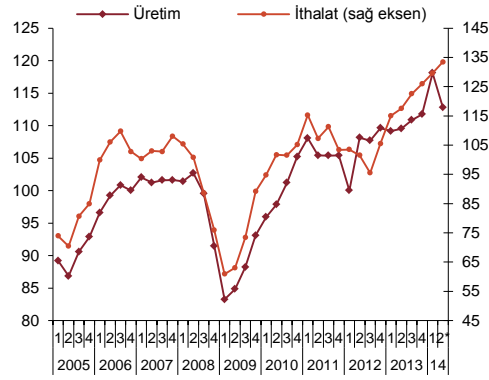
TÜİK tarafından açıklanan milli gelir verilerine göre, GSYİH 2014 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,3 oranında artış kaydetmiştir. TÜİK 2014 yılı birinci çeyreği itibarıyla mevsimsellikten arındırma yönteminde değişikliğe gitmiştir. Daha önce doğrudan arındırma yöntemi kullanılarak oluşturulan mevsimsellikten arındırılmış GSYİH, 2014 yılından itibaren dolaylı arındırma yöntemiyle hesaplanacaktır (Kutu 4.1). Bu çerçevede, dolaylı yöntem kullanılarak mevsimsellikten arındırılmış verilerle GSYİH'nin bir önceki çeyreğe kıyasla artış oranı yüzde 1,7 olmuştur (Grafik 4.1.1). Öte yandan, bu dönemde nihai yurt içi talep, kamu talebindeki yüksek oranlı artışa karşın özel kesim talebindeki azalmaya bağlı olarak yatay bir seyir izlemiştir (Grafik 4.1.2). Özel kesim talebinin alt kalemleri incelendiğinde, Nisan Enflasyon Raporu'nda öngörüldüğü gibi, 2014 yılı ilk çeyreğinde dayanıksız tüketim malları talebi ve inşaat yatırımları çeyreklik bazda artarken, kur ve finansman koşulları

ile beklentilere daha duyarlı olan dayanıklı tüketim malları talebi ve özel makine-teçhizat yatırımları gerilemiştir.

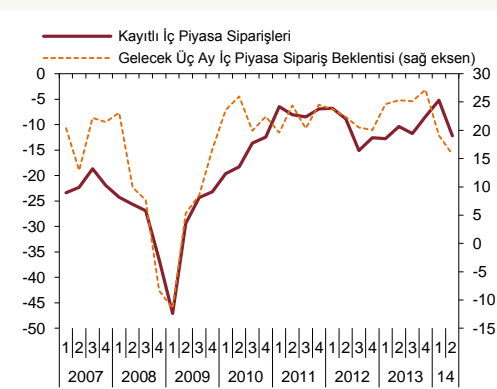
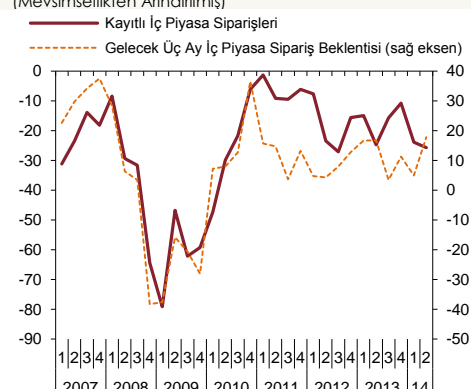

2014 yılının ikinci çeyreğine ilişkin veriler yurt içi özel kesim nihai talebinin ikinci çeyrekte ılımlı bir eğilim sergilediğine işaret etmektedir. Nisan-Mayıs döneminde tüketim malları üretimi artış eğilimini korumuştur. Tüketim malları ithalatı ise ilk çeyrekteki belirgin gerilemenin ardından görece yatay bir seyir izlemiştir (Grafik 4.1.3). Tüketim malları üretimi alt kalemler bazında incelendiğinde, hem dayanıklı hem de dayanıksız tüketim malları üretiminin arttığı gözlenmektedir. Yılın ikinci çeyreğinde Türk lirasındaki değer kazancının, finansal koşullardaki iyileşmenin ve tüketici güvenindeki artışın etkisi dayanıklı tüketim malları talebinde hissedilmektedir. Nitekim, dayanıklı tüketim malları talebine ilişkin göstergelerden, dayanıklı mal ithalatı ile otomobil ve beyaz eşya iç piyasa satışlarında artış gözlenmektedir (Grafik 4.1.4). Makine-teçhizat yatırımlarına ilişkin göstergelerden taşımacılık hariç yatırım mallarının üretimi ve ithalatı azalış göstermektedir (Grafik 4.1.5). İnşaat yatırımlarına ilişkin göstergelerden mineral maddeler üretimi gerilerken ithalatındaki artış eğilimi devam etmektedir (Grafik 4.1.6). Özetle, ikinci çeyreğe ilişkin veriler yurt içi özel kesim nihai talebinin özellikle tüketim talebi kaynaklı olarak çeyreklik bazda ılımlı bir büyüme sergilediğine işaret etmektedir.

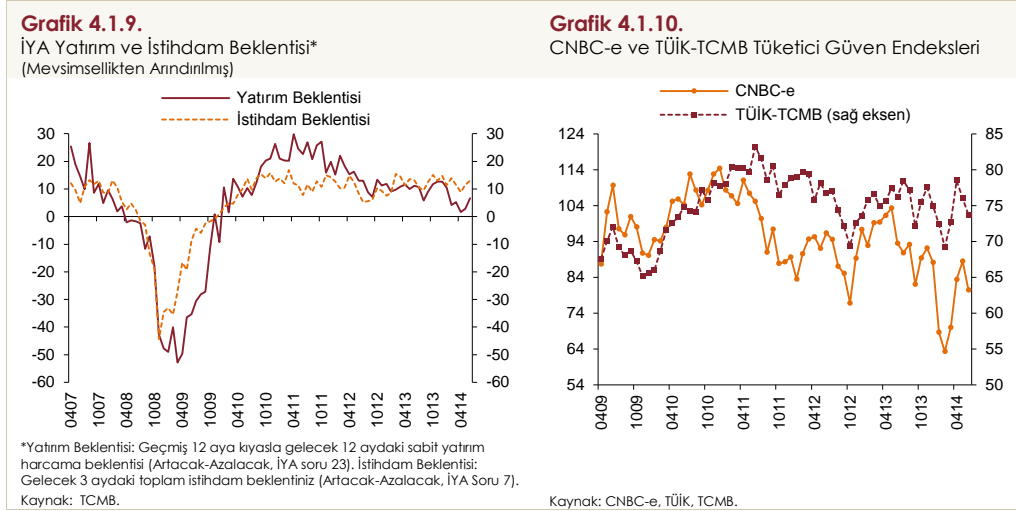

Grafik 4.1.5.Sermaye Malları Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Taşımacılık Araçları Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış,
2010=100)*Nisan-Mayıs döneminini kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, TCMB**Grafik 4.1.6.**Metallik Olmayan Mineral Maddeler Üretim ve İthalatı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)*Nisan-Mayıs döneminini kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, TCMB

İYA göstergeleri 2014 yılı üçüncü çeyreğinde iç talepte bir ivmelenmeye işaret etmemektedir. Nitekim, tüketim malları üreten sektörler için kayıtlı iç piyasa siparişleri ve gelecek üç aya ilişkin sipariş beklentileri gerilemiştir (Grafik 4.1.7). Benzer şekilde, yatırım malları üreten sektörlerin kayıtlı iç piyasa siparişleri de düşüş kaydetmiştir. Öte yandan, yatırım malları üreten sektörlerin sipariş beklentileri belirgin oranda artmıştır (Grafik 4.1.8). Firmaların görece uzun vadeli kararlarına ilişkin yatırım ve istihdam beklentileri ise ikinci çeyrek içinde bir miktar toparlanmakla beraber zayıf seyrini sürdürmüştür (Grafik 4.1.9). Diğer yandan, tüketici güveni yılın ikinci çeyreğinde çeyreklik bazda artış kaydetmiştir (Grafik 4.1.10).

Grafik 4.1.7.Tüketim Malları Üreten Sektörlerde Kayıtlı İç Piyasa
Siparişleri ve Gelecek Üç Ay İç Piyasa Sipariş Beklentileri*
(Mevsimsellikten Arındırılmış)*Kayıtlı İç Piyasa Siparişlerinin Normale Göre Durumu (Normal Üstü-Normal Altı
(İYA Soru 19)), Gelecek Üç Ay Sipariş Beklentileri (Artacak-Azalacak (Soru 21)).
Kaynak: TCMB.**Grafik 4.1.8.**Yatırım Malları Üreten Sektörlerde Kayıtlı İç Piyasa
Siparişleri ve Gelecek Üç Ay İç Piyasa Sipariş
Beklentileri*
(Mevsimsellikten Arındırılmış)

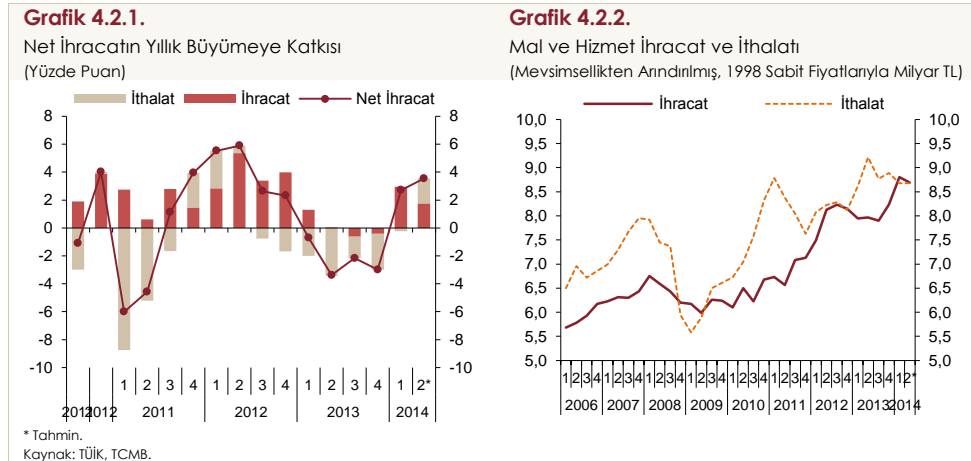
Kaynak: TCMB.

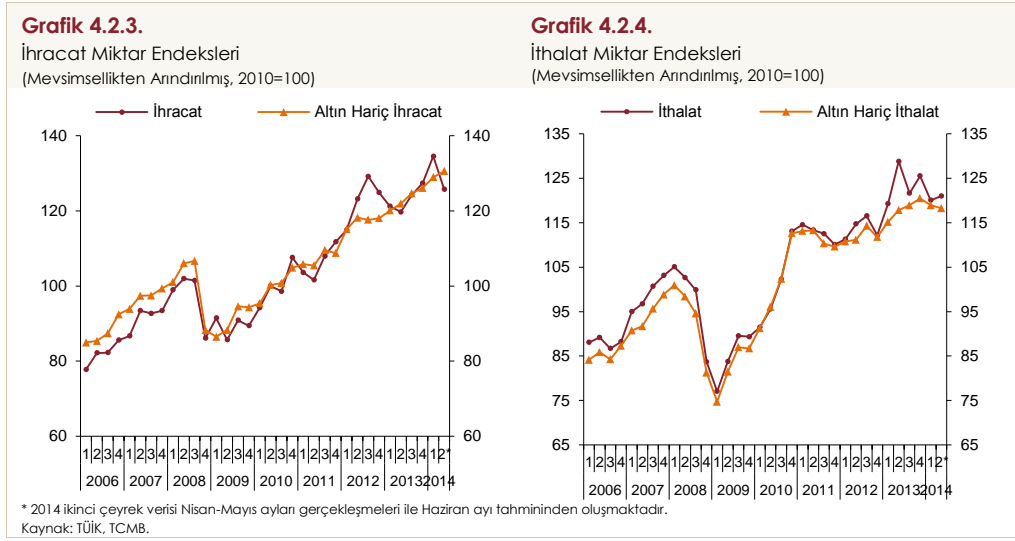
Sonuç olarak, 2014 yılı ilk çeyreğinde nihai yurt içi talep kamu talebindeki yüksek oranlı artışa karşın özel kesim talebindeki azalmaya bağlı olarak yatay bir seyir izlemiştir. İkinci çeyreğe ilişkin veriler, yurt içi özel kesim nihai talebinin özellikle tüketim talebi kaynaklı olarak çeyreklik bazda ılımlı bir büyüme sergilediğine işaret etmektedir. Anket göstergelerine ilişkin veriler, Türk lirasındaki değer kazancı ve azalan oynaklık, finansal koşullardaki iyileşme, tüketici güvenindeki artış ve iktisadi faaliyette küresel ölçekte gözlenen olumlu eğilim ile beraber değerlendirildiğinde yılın ikinci yarısında nihai yurt içi talepteki artışın kademeli ve ılımlı olacağı öngörülmektedir. Öte yandan, Irak'taki jeopolitik gelişmelerin özellikle güven kaynaklı olarak yurt içi talep üzerinde aşağı yönlü risk oluşturduğu not edilmelidir. Bu görünüm altında, yurt içi talep gelişmelerinin enflasyon üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturmaması ve cari açık ile dengelenme sürecine olumlu katkı yapmaya devam etmesi beklenmektedir.

4.2. Dış Talep

2014 yılı ilk çeyreğine ilişkin GSYİH verilerine göre mal ve hizmet ihracatı yıllık bazda yüzde 11,4; mal ve hizmet ithalatı yüzde 0,8 artış kaydetmiştir. Böylece, Nisan Enflasyon Raporu öngörülerıyla uyumlu olarak net ihracat yıllık büyümeye 2,7 puan katkıda bulunmuş ve dış talep bileşenleri arasındaki dengelenme bu dönemde de devam etmiştir (Grafik 4.2.1). Mevsimsellikten arındırılmış verilerle bakıldığında ise yılın ilk çeyreğinde ihracatın artarken ithalatın gerilediği gözlenmektedir (Grafik 4.2.2).

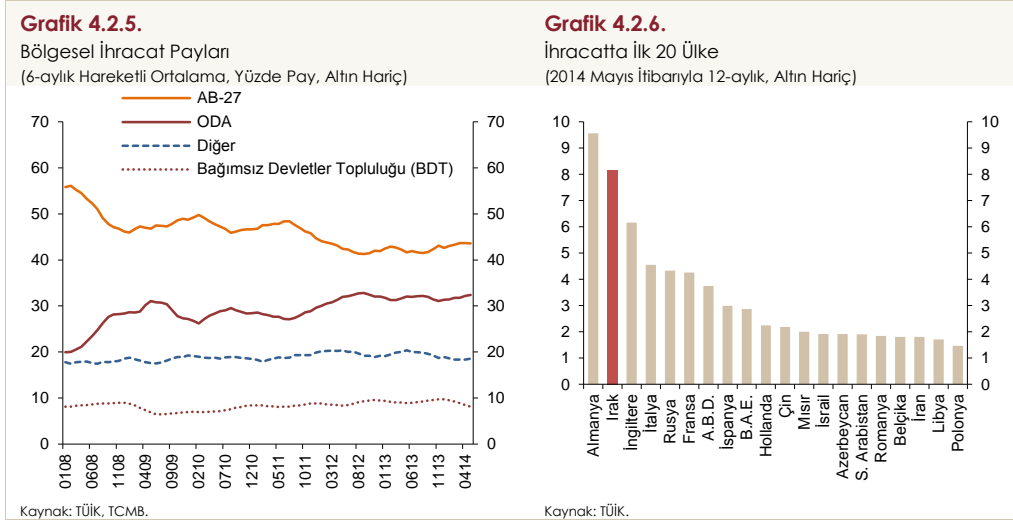

2014 yılı ikinci çeyreğine ilişkin veriler incelendiğinde, ihracat miktar endeksinin Nisan-Mayıs döneminde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu dönemde altın ihracatı dışlanarak oluşturulan çekirdek endeks ise istikrarlı seyirini sürdürmüştür ve bir önceki çeyreğe göre artış kaydetmiştir (Grafik 4.2.3). Son dönemde PMI göstergeleri küresel ölçekteki ılımlı toparlanma eğiliminin devam ettiğine işaret etmektedir. Bununla beraber, orta vadeli göstergelerden ihracat ağırlıklı küresel büyümenin olumlu görünüm izlediği gözlenmektedir (Grafik 2.1.1). Dolayısıyla, ikinci çeyrekte de altın hariç ihracatın artış eğilimini ve büyümeye olumlu katkısını sürdürdüğü düşünülmektedir (Grafik 4.2.1).

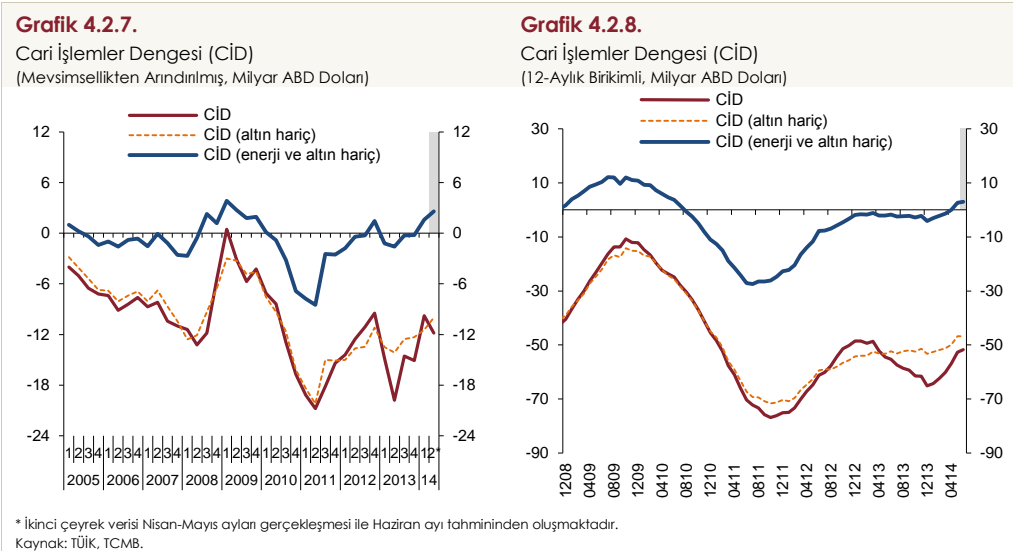

İthalat miktar endeksi ilk çeyrekteki yüksek oranlı gerilemesinin ardından, ikinci çeyrekte artış kaydetmiştir. Altın hariç ithalat miktar endeksi ise daha zayıf bir seyir izleyerek sınırlı bir artış gerçekleştirmiştir. Son dönemde iç talep göstergeleri tüketim talebinin yılın ikinci çeyreğinde ılımlı bir eğilim sergilediğine işaret etmektedir. Dayanıklı tüketim malı üretimi ve ithalatı Nisan-Mayıs döneminde önceki çeyrek ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bunun yanı sıra otomobil iç satışları ve beyaz eşya satışlarında ilk çeyreğe kıyasla kademeli bir toparlanma gözlenmektedir. Bu gelişmeler çeyreklik bazda değerlendirildiğinde, yurt içi talepteki toparlanma ile birlikte altın hariç ithalatın yataya yakın bir seyir göstermesi beklenmektedir (Grafik 4.2.4). Böylelikle, bu dönemde mal ve hizmet ithalatının da bir önceki çeyrek seviyesine yakın gerçekleşeceği düşünülmektedir (Grafik 4.2.2).

Son dönemde, Irak'taki jeopolitik gelişmeler ihracatın büyümeye katkısı açısından aşağı yönlü bir risk unsuru oluşturabilecektir. Ortadoğu ve Afrika Bölgesi (ODA) son yıllarda önemli bir ihracat pazarı olmuş ve Irak Türkiye ihracatında ikinci sıraya yükselmiştir (Grafik 4.2.5 ve 4.2.6). Bu çerçevede, Irak'taki belirsizliklerin kalıcı olması durumunda gerek doğrudan Irak'a gerekse diğer bölge ülkelerine yapılan ihracat ile petrol fiyatları kanalıyla dış dengedeki iyileşmenin yavaşlayabileceği düşünülmektedir. Mevcut göstergeler etkilerin daha çok doğrudan ihracat kanalıyla olabileceğine işaret etmektedir. Nitekim, Haziran ayında Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre Irak'a yapılan ihracat yüzde 21,3 gerilerken, Irak hariç Yakın ve Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat artmaya devam etmiştir.

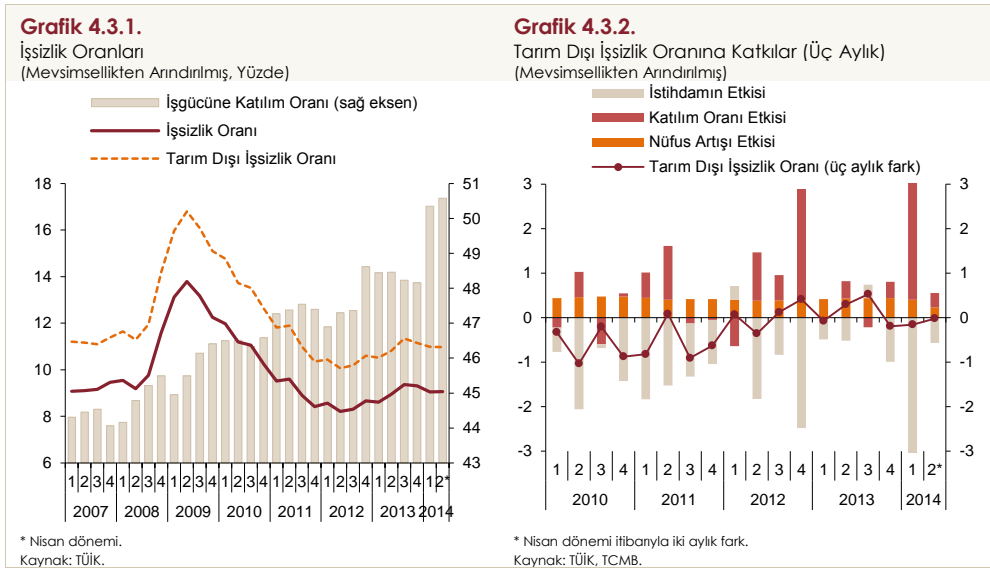
2014 yılı ikinci çeyreğinde nihai yurt içi talebin ılımlı bir eğilim sergilediği, ihracatın ise istikrarlı artışını sürdürerek büyümeye olumlu katkı sağladığı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, dengeleme sürecinin ve net ihracatın büyümeye pozitif katkısının devam ettiği düşünülmektedir (Grafik 4.2.1). Bu gelişmelere bağlı olarak, gerek mevsimsellikten arındırılmış gerekse 12 aylık birikimli cari işlemler dengesindeki iyileşmenin yılın ikinci çeyreğinde belirginleşmesi beklenmektedir. Enerji ve altın hariç cari işlemler dengesinin ise bu dönemde fazla verdiği değerlendirilmektedir (Grafik 4.2.7 ve 4.2.8). Söz konusu iyileşmenin yılın geri kalanında da devam etmesi beklenmektedir. Ancak son dönemde yaşanan jeopolitik gelişmeler, yılın ikinci yarısında cari dengesindeki iyileşmenin ve net dış talebin katkısı üzerinde aşağı yönlü bir risk unsuru oluşturmaktadır.

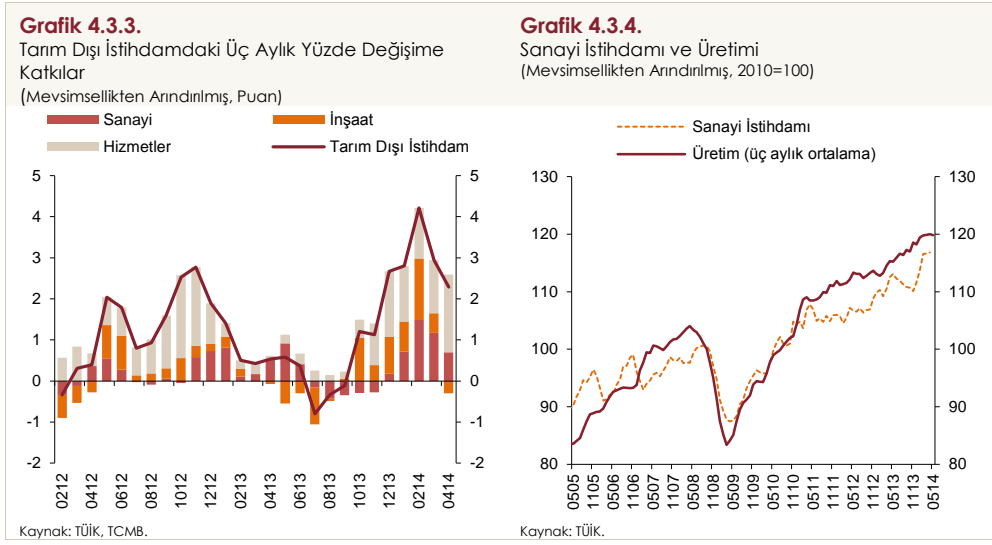
4.3. Emek Piyasası

2014 yılı Şubat döneminde Hanehalkı İşgücü Anketi'nin yapısı AB istatistikleri ile uyum sağlanması çerçevesinde önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Anket uygulama sıklığı artırılmış, örneklem tasarımı değişmiş, işsiz kriterinde değişikliğe gidilmiş ve anket sonuçlarının örneklemden genele taşınmasında kullanılan nüfus projeksiyonları değiştirilmiştir. "İşsiz" sınıflaması için kullanılan iş arama süresi AB ile uyum çerçevesinde son üç aylık dönemden son dört haftalık döneme indirilmiştir. Bu uygulamalar neticesinde işgücü piyasasını takip etmekte kullanılan istatistiklerin hem seviyesi hem de mevsimselliğinde değişiklikler olmuştur. Eski ankete dair sadece genel görünümü yansıtan seçilmiş bazı seriler TÜİK tarafından bir model çerçevesinde Ocak 2005'e kadar geri götürülmüştür. Ancak, alt gruplara ait seriler anket yapısındaki değişiklik nedeniyle geriye götürülememektedir. Bu kısımdaki değerlendirmeler, TÜİK'in geriye dönük yayımladığı işgücü piyasası genel görünümünü yansıtan seriler üzerinden yapılmaktadır.

Tarım dışı istihdamdaki toparlanmanın etkisiyle işsizlik oranı 2013 yılı son çeyreğinden itibaren sınırlı bir oranda gerileme kaydetmiştir (Grafik 4.3.1). Söz konusu dönemlerde istihdamla eş zamanlı olarak işgücüne katılımın da artması işsizlikteki gerilemeyi sınırlandırmıştır (Grafik 4.3.2). Türkiye'de istihdam ve işgücü değişimleri arasında pozitif yönde güçlü bir bağıntı söz konusudur. İstihdamdaki artış geçici işlerde olduğu ölçüde de bu bağıntının derecesi artmakta, istihdam artışının işsizlik üzerine etkisi zayıf olmaktadır. Bu olgu, 2013 yılı son çeyreği ve 2014 yılı ilk aylarında da geçerli olmuştur. Mart-Nisan döneminde ise istihdam artışı hız kesmiş ve işsizlik oranı değişmemiştir (Grafik 4.3.1 ve Grafik 4.3.2).

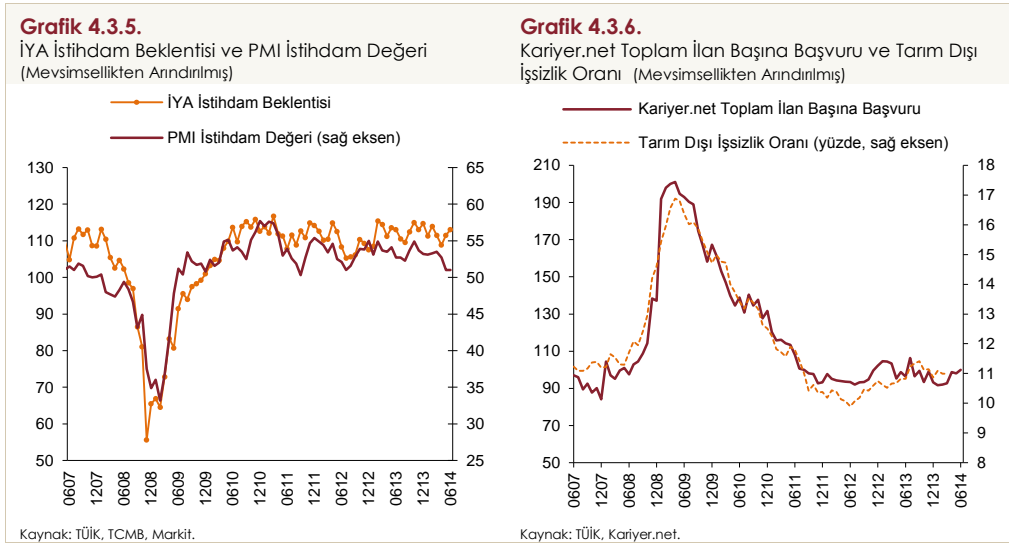

Tarım dışı istihdam 2013 yılı genelinde zayıf seyretmiş, istihdamdaki toparlanma 2013 yılı son çeyreğinde inşaat ve hizmet sektörlerinin katkısıyla başlamıştır. 2014 yılı ilk çeyreğinde bu sektörlerin yanı sıra sanayi istihdamı da artış göstermiştir (Grafik 4.3.3). Yılın ilk çeyreğindeki güçlü istihdam artışı sonrasında Mart-Nisan döneminde inşaat istihdamı gerilerken, sanayi istihdamı yatay seyretmiştir (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Faaliyete ilişkin göstergeler ikinci çeyrekte durağan bir görünüme işaret etmektedir. İnşaat faaliyetine ilişkin bilgi içeren mineral üretimi yılın ikinci çeyreğinde ilk çeyreğe kıyasla gerilemiştir (Grafik 4.1.6). Benzer şekilde sanayi üretim artışı da ikinci çeyrekte duraklamıştır (Grafik 4.3.4).

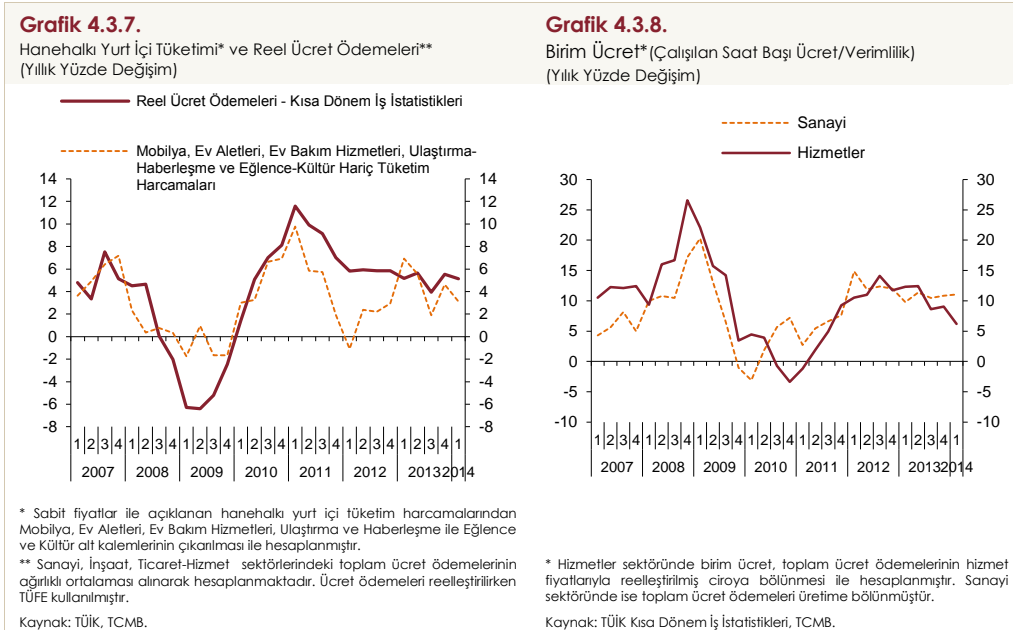
İktisadi faaliyete dayalı göstergelere benzer şekilde, doğrudan imalat sanayi istihdamı ile ilgili anket sonuçları da yılın ikinci çeyreğinde istihdam görünümünde ilk çeyreğe kıyasla bir miktar bozulmaya işaret etmektedir. İkinci çeyrekte, İktisadi Yönelim Anketi göstergeleri arasında yer alan istihdam beklentisindeki azalma sınırlı bir oranda kalmış, diğer taraftan PMI istihdam değeri kayda değer bir oranda gerilemiştir. Her iki endeks de nötr seviyelerinin üzerinde kalarak hala istihdam artışı yönünde sinyal verseler de, PMI istihdam göstergesi ikinci çeyrekte sanayi istihdamı için aşağı yönlü risklerin varlığına işaret etmektedir (Grafik 4.3.5).

İnsan kaynakları alanında faaliyet gösteren Kariyer.net firması tarafından sağlanan verilere göre yılın ikinci çeyreğinde ilan başına başvuru sayısı artış göstermiştir. Toplam iş başvurularını firmaların ilan ettikleri açık iş sayısına bölmek suretiyle hesaplanan ve tarım dışı işsizlikle yakın bir ilişki bulunan bu seri yılın ikinci çeyreğinde işsizlik oranına dair iyileşme yönünde bir sinyal vermemektedir (Grafik 4.3.6).

2014 yılı ilk çeyreği itibarıyla istihdam ve ücret gelişmelerinin iç talebi destekler yönünde olduğu gözlenmektedir. Söz konusu dönemde toplam ücret ödemeleri yıllık bazda reel olarak artmaya devam etmiştir (Grafik 4.3.7). Bununla birlikte, tüketici fiyatları enflasyonunun yılın başında yapılan tahminlere kıyasla daha yüksek bir oranda gerçekleşmesi 2014 yılı kalan döneminde ücretlerdeki reel artışı sınırladığı bir etki yapabilecektir.

Maliyet boyutuyla ele alındığında ücret artışlarının fiyat üzerindeki etkisinin bu dönemde artmış olabileceği düşünülmektedir. 2014 yılı ilk çeyreği itibarıyla saatlik ücretlerdeki ortalama artış 2014 yılı için belirlenen asgari ücret artışının üzerinde gerçekleşmiştir. Saatlik ücretlerdeki bu artışın etkisiyle birim ücretler 2014 yılı ilk çeyreği itibarıyla yıllık bazda, enflasyona yakın bir oranda yaklaşık yüzde 8 artmıştır (Grafik 4.3.8).

Özetle, 2013 yılı son çeyreğinden itibaren gözlenen tarım dışı istihdam artışı Mart-Nisan döneminde hız kesmiştir. Özellikle yılın ilk çeyreğinde güçlü bir oranda artan inşaat istihdamı Mart-Nisan döneminde gerilemiştir. Yılın ikinci çeyreğine ilişkin öncü göstergeler istihdam artışının yavaşlayacağı ve işsizlik oranının sınırlı bir oranda artacağı yönünde sinyal vermektedir. İlimli büyüme öngörüsü altında 2014 yılında işsizlik oranının 2013 yılına göre sınırlı bir miktar yukarıda gerçekleşebileceği değerlendirilmektedir.

Kutu
4.1

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Verilerini Mevsimsellikten Arındırma: Doğrudan ve Dolaylı Yaklaşım

Mevsim ve takvim etkileri gibi geçici ancak tekrarlayan nitelikteki etkiler serilerdeki eğilimin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu etkilerden arındırılmış veriler ise "olağan" etkileri içermeyip, seride "yeni" olan bilgiyi sunarak, mevcut durum tespitine olanak sağlamakta ve öngörülere yön vermektedir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) serisi hem mevsim hem de takvim etkileri içermektedir. Dolayısıyla, iktisadi faaliyetin çeyreklik bazdaki değişimi incelenirken mevsimsellikten arındırılmış verilerin kullanılması gerekmektedir. GSYİH gibi alt kalemlerin toplulaştırılmasıyla elde edilen serilerin mevsimsellikten arındırılmasında doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Doğrudan yaklaşımda, toplulaştırılmış seri alt kalemlerinden ayrı olarak mevsimsellikten arındırılmaktadır. Dolaylı yaklaşımda ise mevsimsellikten arındırılmış toplulaştırılmış seri, mevsimsellikten arındırılmış alt kalemlerin ağırlıklı toplamıyla elde edilmektedir. TÜİK, 2014 yılı ilk çeyreği itibarıyla mevsimsellikten arındırılmış GSYİH verilerini doğrudan yerine dolaylı yöntem kullanarak üretmeye başlamıştır.¹ Bu kutunun amacı, Türkiye için doğrudan ve dolaylı yöntemle mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYİH verilerini karşılaştırmak ve her iki yöntemin iktisadi faaliyete dair sundukları görünümü tartışmaktır.

Literatürde doğrudan (dolaylı) yaklaşımın her zaman dolaylı (doğrudan) yaklaşımdan daha üstün olduğunu gösteren teorik veya ampirik bir kanıt bulunmamaktadır.² Genellikle, mevsimsellikten arındırmada alt kalemler benzer mevsimsel yapı gösteriyorsa, diğer bir ifadeyle seriler tepe ve dip noktalarına hemen hemen aynı zamanda ulaşıyorsa, doğrudan yaklaşım önerilmektedir. Öte yandan, alt kalemler farklı mevsimsel karakterlere sahipse ve/veya alt kalemlerin toplulaştırılmış seri içindeki ağırlıkları dönemden döneme belirgin değişimler gösteriyorsa dolaylı yaklaşım tavsiye edilmektedir.³ Bir serinin doğrudan ve dolaylı yaklaşımla arındırılma sonuçları çoğunlukla aynı değildir. Dolayısıyla, bu yaklaşımların ima ettiği çeyreklik değişimlerin büyüklüğü ve yönü değişebilmektedir.⁴ Böyle bir durumda, hangi yaklaşımın kullanılması gerektiğine arındırılmış verilerin kalitesine bakılarak karar verilmektedir. Temel olarak, mevsimsellikten arındırılmış bir seride ve artık terimlerinde mevsimsellik kalmamalı ve yeni eklenen veriyle geçmiş mevsimsellikten arındırılmış verilerde oluşabilecek revizyon küçük olmalıdır. Bunlara ek olarak, pürüzsüzlük de iki farklı yöntemle arındırılmış verilerin karşılaştırılmasında kullanılabilir.

Grafik 1, doğrudan ve dolaylı yöntemlerle mevsimsellikten arındırılmış 1998 bazlı GSYİH serisini sunmaktadır. Buna göre, iki seri endeks seviyesinde benzer bir hareket sergilemektedir. Ancak, serilerin çeyreklik değişimleri iki yöntem arasında dönem dönem 0,9 puana varabilen farklar oluştuğunu göstermektedir (Grafik 2 ve Tablo 1).⁵ Diğer taraftan, 1998Ç1-2014Ç1 döneminde söz konusu farklar ortalamada sıfıra oldukça yakın ve istatistiksel olarak anlamsız bulunmaktadır. Bununla birlikte, her iki yöntemle hesaplanan çeyreklik değişimler incelenen dönemin yüzde 95'inde aynı yönlüdür.⁶ Gözlem sayısının yüzde 56'sında dolaylı yöntem doğrudan yöntemle kıyasla daha yüksek çeyreklik değişimler vermekte ve bu gözlemlerde iki yöntem arasında oluşan

¹ Detaylı bilgi için bkz: www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=16192&tb_id=17.

² Avrupa İstatistik Ofisi (2009).

³ Ladiray ve Mazzi (2002).

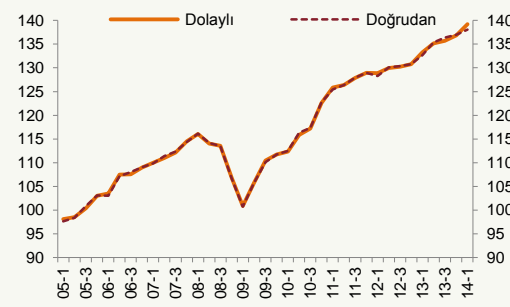
⁴ Örneğin, Koçak, Mazzi ve Moaura (2010) ve Avrupa Merkez Bankası (2012) söz konusu farklılaşmayı Euro bölgesi sanayi üretimi için göstermiştir.

⁵ Örneğin, 2014Ç1 için doğrudan yöntemle göre iktisadi faaliyetteki büyüme 0,3 puan artarak yüzde 0,8, dolaylı yöntemle göre ise 0,8 puan artarak yüzde 1,7 olmuştur. Bu çerçevede, doğrudan yöntemle dolaylı yöntemle kıyasla yılın ilk çeyreğinde iktisadi faaliyetteki artışın daha ilimli olduğu işaret etmektedir.

⁶ Bir diğer ifadeyle, söz konusu çeyreklik değişimler 64 gözlemin 3'ünde (1998Ç3, 1999Ç2 ve 2006Ç1) ters yönlüdür.

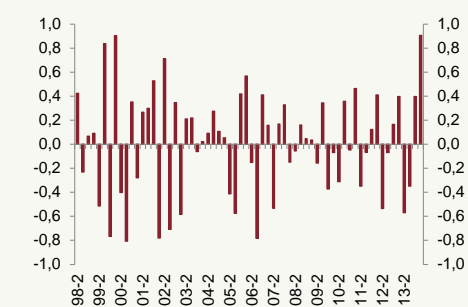
fark ortalama 0,32 puan olarak ölçülmektedir. Doğrudan yöntemle elde edilen çeyreklik değişimlerin daha büyük olduğu durumlarda ise aradaki fark ortalama 0,38 puan olmaktadır. Son olarak, dolaylı yöntemle elde edilen çeyreklik değişimlerin varyansının doğrudan yöntemle elde edilen çeyreklik değişimlerin varyansından bir miktar düşük olduğu gözlenmektedir. Ancak, söz konusu varyansların birbirinden farklı olduğu geleneksel anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir. Özetle, 1998Ç1-2014Ç1 döneminde doğrudan ve dolaylı mevsimsellikten arındırma yöntemleriyle hesaplanan çeyreklik GSYİH değişimlerinin ortalaması ve oynaklığı birbirinden önemli ölçüde farklılaşmamaktadır.

Grafik 1. GSYİH
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2005=100, Milyar TL)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Grafik 2. Doğrudan ve Dolaylı Yöntemle Arındırılmış GSYİH Verilerinin Çeyreklik Değişimleri Arasındaki Fark (Dolaylı-Doğrudan, Yüzde Puan)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Tablo 1. Doğrudan ve Dolaylı Yöntemle Arındırılmış GSYİH Verilerinin Çeyreklik Yüzde Değişimlerine İlişkin İstatistikî Bilgiler (1998Ç1-2014Ç1)

Ortalama fark	0,02
Minimum fark	-0,81
Maksimum fark	0,90
Yön uyumu (%)	95,31
Dolaylı>Doğrudan (%)	56,25
Ortalama fark (Dolaylı>Doğrudan)	0,32
Ortalama fark (Dolaylı<Doğrudan)	-0,38
Varyans Oranı (Dolaylı/Doğrudan)	0,95

Not:fark=çeyreklik yüzde değişim (dolaylı)-çeyreklik yüzde değişim (doğrudan) olarak tanımlanmıştır.

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Belirli bir GSYİH serisi doğrudan yöntemle mevsim ve takvim etkilerinden arındırıldığında, GSYİH'nin kompozisyonundan bağımsız olarak tek bir çeyreklik değişime işaret etmektedir. Ancak, aynı seri dolaylı yöntemle arındırıldığında kendisini oluşturan alt kalemlerin dağılımına göre farklı iktisadi faaliyet görünüşleri ima edebilmektedir. Örneğin, Tablo 2'de Üretim tarafından 2014Ç1 gerçekleştirmeleri ile aynı dönem için oluşturulan iki farklı büyüme kompozisyonu senaryosu sunulmaktadır. Buna göre GSYİH, tüm büyüme kompozisyonlarında yılın ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 4,3 oranında artış göstermektedir. Doğrudan arındırma yöntemiyle üç durumda da yüzde 0,8'lik çeyreklik büyüme elde edilmekte, dolayısıyla iktisadi faaliyete dair tek bir çıkarım yapılmaktadır. Ancak, dolaylı yöntemle göre farklı büyüme kompozisyonları altında -gerçekleşme ve senaryo 1'de olduğu gibi- aynı veya -gerçekleşme ve senaryo 2'de olduğu gibi- farklı çeyreklik büyüme elde edilebilmektedir. Bu sebeple, yeni yöntemle iktisadi faaliyetteki çeyreklik görünüm yorumlanırken GSYİH'ye ek olarak, GSYİH'yi oluşturan bileşenlerin nasıl hareket ettiklerini değerlendirmek ve bu bileşenlerin büyümeye katkılarını incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tablo 2. Dolaylı Yöntemle Mevsimsellikten Arındırılmış GSYİH (2014Ç1, Yüzde Değişim)

		Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	GSYİH
Gerçekleşme	Yıllık	3,9	5,0	5,2	3,9	4,3
	Çeyreklik	5,0	1,7	1,0	1,3	1,7
Senaryo 1	Yıllık	2,8	2,4	3,5	5,3	4,3
	Çeyreklik Büyüme	3,8	-0,7	-0,5	2,8	1,7
Senaryo 2	Yıllık	-10,0	2,5	4,0	6,3	4,3
	Çeyreklik Büyüme	-9,1	-0,6	-0,1	3,7	1,0

Kaynak: TÜİK, TCMB hesaplamaları.

Kaynakça

Avrupa İstatistik Ofisi, 2009. ESS Guidelines on Seasonal Adjustment.

Avrupa Merkez Bankası, 2012. The New Approach to Seasonal Adjustment of European Aggregates in Short-Term Statistics. Kutu 5, Nisan 2012 Aylık Bülteni.

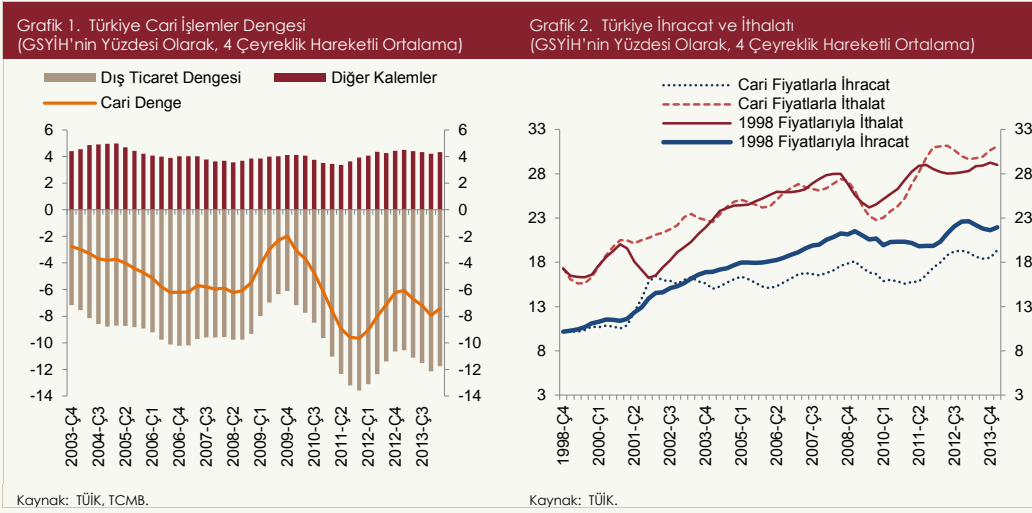
Koçak, A., Mazzi, G., Moura, F., 2010. How Seasonal Adjustment can Affect the Message Delivered to Policy Makers: a Simulation Approach Based on the Euro Area Industrial Production. 6. Avrupa İstatistik Ofisi İş Çevrimi Analizi Toplantısı'nda sunulan çalışma.

Ladiray, D., Mazzi, G. L., 2002. Seasonal Adjustment of European Aggregates: Direct versus Indirect Approach. Avrupa Merkez Bankası Mevsimsellikten Arındırma Semineri'nde sunulan çalışma.

Kutu
4.2

Türkiye Dış Ticaretinde Reel ve Cari Dengelenme

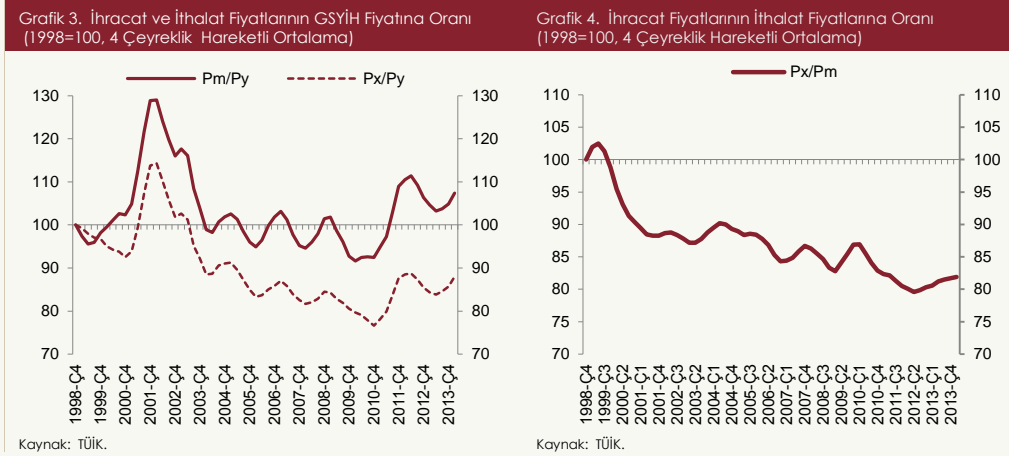
2009 yılında yaşanan küresel kriz sonrası dönemde cari işlemler dengesinde hızlı ve yüksek miktarlı bir bozulma yaşanmıştır. Grafik 1'de görüldüğü gibi cari dengedeki bozulmanın temel nedeni dış ticaret açığındaki artış olmuştur. Bu gelişme finansal istikrar açısından, finansman kalitesindeki kötüleşmeler ve ani duruş ihtimalinin yükselmesi gibi sebepler ile ülke riskini artırabilmektedir. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, finansal istikrarı içeren yeni bir politika çerçevesi uygulamaya koymuş ve diğer düzenleyici kurumların aldığı önlemlerin de katkısı ile dış açıktaki bir dengelenme yaşanmıştır. Bu dengelenmenin reel ve cari olarak incelenmesi, analizlerde dış ticaret hadlerini kontrol etmek ve alınan tedbirlerinin etkilerini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi 1998Ç1-2014Ç1 döneminde hızlı bir artış eğilimi sergilemiştir (Grafik 2). Dış ticaret haddi gelişmelerinin etkilerini ayırtmak amacıyla gerek ihracat gerekse de ithalat GSYİH'nin yüzdesi olarak 1998 yılı ortalama fiyatları kullanılarak da hesaplanmıştır. Buna göre, 2002 yılından sonraki dönemde reel ihracata ilişkin seri cari ihracat serisinden yukarı yönlü ayrılmış ve aradaki fark zaman içerisinde genel olarak artmıştır. Adı geçen dönemde, iki seri arasındaki fark ortalama 2,9 puan olarak gerçekleşmiştir. Bu durum GSYİH fiyat endeksinin (P_y) ihracat fiyat endeksinde (P_x) kıyasla ilgili dönemde daha hızlı arttığına işaret etmektedir. Grafik 3'te görüleceği üzere, P_x/P_y oranı genel olarak başlangıç değerinin altında seyretmiş ve dönem sonu itibarıyla yaklaşık yüzde 12'lik bir azalış kaydetmiştir. Diğer taraftan, cari ve sabit fiyatlarla oluşturulan ithalat serileri özellikle 2004Ç1-2010Ç4 döneminde olmak üzere genel olarak birbirine yakın ve benzer hareket etmişlerdir. Fakat 2010Ç4'ten sonraki dönemlerde cari ithalat dikkat çeken artışlar kaydetmiş ve ithalat fiyatları (P_m) GSYİH fiyat endeksinde (P_y) göre daha hızlı artmıştır. Son çeyrekte, P_m/P_y oranı 1998 yılı ortalama değerinin yüzde 11 üzerinde gerçekleşmiştir (Grafik 3).

Görelî ihracat fiyatının (P_x/P_y) genel olarak aşağı yönlü hareket etmesi, görelî ithalat fiyatının ise (P_m/P_y) 2010 sonrası dönemde artış göstermesi sonucunda dış ticaret haddi (P_x/P_m) iki kademe halinde 2000'li

yılların başında ve 2010'lu yıllarda olmak üzere önemli düşüşler sergilemiştir (Grafik 4). 2014 ilk çeyreği itibarıyla dış ticaret haddi 1998 yılına göre toplam yüzde 18 oranında değer kaybetmiştir.

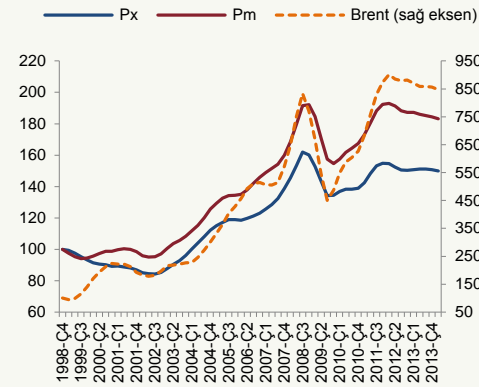
Dış ticaret hadlerinde yaşanan bu bozulmanın olası kaynakları değerlendirildiğinde enerji fiyatlarındaki gelişmeler önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Grafik 5'de ihracat ve ithalat fiyatları ham petrol fiyatları ile beraber çizdirilmiştir. Bu dönemde petrol fiyatı yaklaşık 8 kat artarken Px yüzde 50 ve Pm ise yüzde 80 yükselmiştir. İthalat fiyatlarının bu kadar yüksek artmasında petrol ve türevlerinin Türkiye ithalatında yüksek paya sahip olması etkili olmaktadır. İhracatta ise enerji kalemlerinin ağırlığı çok daha sınırlıdır⁷.

Dış ticaret hadlerinde 1998 sonrası dönemde yukarıda bahsedildiği gibi iki kademe halinde kalıcı bozulmalar olduğu gözlenmektedir. Dış ticaret hadleri bu açıdan bakıldığında olumsuz bir fiyat şoku olarak değerlendirilebilecektir. Her fiyat şokunda olduğu gibi bu durumda da hem ikame etkisinin hem de gelir etkisinin olması beklenebilecektir. İkame etkisi, dış fiyatların aleyhimize bozulması sebebi ile fiyatı görece olarak artan malların daha az tüketilebileceğini ifade etmektedir. Gelir etkisi ise, fiyatı artan malların ve diğer malların beraber tüketilen mallar olmaları durumunda, olumsuz fiyat şoku sonucunda reel gelirin düşmesi ile tüketilen tüm ürünlerde bir azalış olacağını ifade etmektedir.

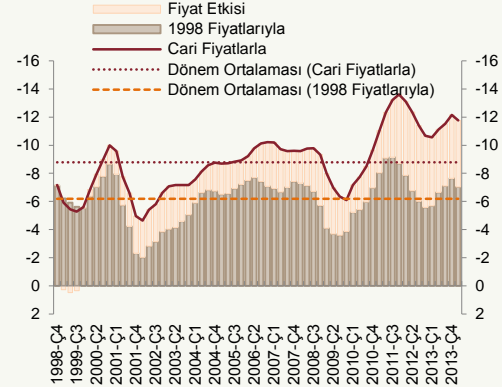
İki etki kaynaklı azalış miktarında ise tüketilen malların kısa ve uzun dönemli talep esneklikleri önem taşıyacaktır. Türkiye durumunda olduğu gibi ithalat fiyatı artışlarında enerji kalemlerinin baskın olması ve bu ürünlerin kısa dönemli talep esnekliğinin düşük olması sebepleri ile ikame etkisi sınırlı kalabilmektedir. İkame etkisinin sınırlı kalması cari fiyatlarla ölçülen dış ticaret dengesinde hızlı bozulmalara yol açabilmekte ve bu bozulmanın çok uzun süre devam etmemesi için uzun vadede ekonominin fiyat şoklarına uyumunu artıracak politikaların önemi ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde dış dengede yaşanan bozulmaya karşı alınan önlemlerin etkinliğini analiz etmek için de dış ticaret hadlerindeki gelişmelerin dış denge üzerindeki etkilerinin kontrol edilmesi önem taşımaktadır. Bu amaçla Grafik 6 sabit ve cari fiyatlarla dış dengeyi göstermektedir. Grafiklerde cari ve sabit fiyatlarla dış denge arasındaki fark ise dış ticaret hadlerinin etkisini yansıttığı değerlendirilerek fiyat etkisi olarak adlandırılmıştır.

⁷ Analiz döneminde, petrol ve türevlerinin Türkiye ihracatındaki payı ortalama yüzde 3 ithalattaki payı ise ortalama yüzde 19 civarında gerçekleşmiştir.

Grafik 5. İhracat, İthalat ve Brent Petrol Fiyatları
(1998=100, 4 Çeyreklik Hareketli Ortalama)

Kaynak: TÜİK, Bloomberg.

Grafik 6. Dış Ticaret Dengesi ve Fiyat Etkisi
(GSYİH'nin Yüzdesi Olarak, 4 Çeyreklik Hareketli Ortalama, Ters Eksen)

Kaynak: TÜİK.

2010 yılı sonundan itibaren alınan tedbirlerin dış denge üzerindeki etkileri incelendiğinde dış ticaret hadleri değişimlerine bağlı olarak reel ve cari gelişmelerde farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Alınan önlemler sayesinde reel dış açık 2012 yılı içinde küresel finans krizi sonrasındaki en düşük değerine gerilemiştir. 2012 yılında reel dış açığın geldiği seviyenin dönem ortalamasının olması, fakat bu iyileşmenin küresel kriz döneminin aksine milli gelirden herhangi bir azalma olmadan gerçekleşmesi uygulanan politikaların ekonomide önemli bir dengelenmeyi başarıyla sağladığını göstermektedir.

2014 birinci çeyreği itibarıyla reel dış açık yüzde 7 olarak gerçekleşmiş ve 1998 sonrası dönem ortalaması olan yüzde 6,2 oranına yaklaşmıştır. Cari fiyatlarla bakıldığında ise dış açıktaki bir iyileşme görülmesine rağmen yüksek seviyelerin halen devam ettiği gözlenmektedir. 2014 birinci çeyreği itibarıyla yüzde 11,8 seviyesine gerileyen cari dış açık 1998 sonrası dönem ortalaması olan yüzde 8,8 oranının oldukça üzerinde bulunmaktadır. Cari ve reel fiyatlarla gözlenen dış açıktaki bu ayrışma, iş çevrimlerine yönelik önlemlerin dış açığı kontrol altına almada ciddi sonuçlar aldığını, fakat kalıcı dış ticaret haddi bozulmalarına karşı dış açığın makul seviyelere getirilmesi için orta ve uzun vadeli politika önlemlerinin çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Dış açığı azaltmak amacıyla yönelik politikaların dış ticaret haddindeki gelişmeleri dikkate alınması verimli ve etkili önlemler alınmasına yardımcı olabilecektir. Dış ticaret hadlerinde temelde 2000'li ve 2010'lu yılların başında gözlenen iki kademeli bozulmanın kaynakları incelendiğinde hem ihracat fiyatı hem de ithalat fiyatı kaynaklı faktörler olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde ihracat fiyatları genel olarak milli gelir ve ithalat fiyatlarına göre düşüş sergilemiştir (Grafik 3 ve 4). Bir başka deyişle ekonomide üretilen veya ithal edilen ürünler sepetine nazaran fiyatları görece olarak azalan bir ürünler sepetini Türkiye ihraç etmektedir. Bu çerçevede ihraç edilen ürünlerin fiyatlama gücünü artıracak, ürün sepetini daha yüksek fiyatlı ürünleri kapsayacak şekilde genişletecek ve ihracatta daha yüksek katma değerli ürünlere geçişi destekleyecek politikalar önem taşımaktadır.

Aynı dönemde enerji fiyatlarındaki artış ithalat fiyatlarının yükselmesine neden olan önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Enerji ürünleri talebinin genellikle kısa vadede fiyat esnekliklerinin düşük olması , enerji fiyatlarındaki değişimlerin hızlı bir şekilde cari dış açığa yansımaya neden olmaktadır. Bu çerçevede oluşturulacak enerji politikaları ile enerji kullanım verimliliğinin artırılması ve dış açığa neden olmayacak şekilde yurt içi kaynaklı enerji üretiminin artırılması önem taşımaktadır.